

บทที่ ๔

ความคิดความเชื่อ และความหมายของการตายของตัวละครเอก

ในบทนี้ ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายที่จะศึกษาความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการตายในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก ว่ามีความสัมพันธ์กับความหมายของการตายในความคิดของตัวละครหรือไม่ อย่างไร โดยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น ๓ หัวข้อ ได้แก่

๔.๑ ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการตายในสังคมไทย

๔.๒ ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการตายในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก

๔.๓ ความคิดความเชื่อและความหมายของการตาย

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ความคิดความเชื่อที่เกี่ยวกับการตายในสังคมไทย

คำว่า “ตาย” หมายถึงการสิ้นสุดชีวิต ทำให้เกิดการพลัดพรากจากกันระหว่างผู้ตายกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ทั้งยังสร้างความเศร้าโศกเสียใจขึ้นในหมู่ญาติพี่น้องและผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ตาย คำว่า “ตาย” เป็นคำที่มีความหมายนำกลัวในความรู้สึกของคนทั่วไป คนไทยจึงมักเลี่ยงไปใช้คำอื่น ๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกับการตาย หรือเป็นคำที่มีความหมายโดยนัยถึงการตายหรือเลี่ยงไปใช้คำในภาษาบาลีแทน เช่นคำว่า สิ้น สิ้นใจ สิ้นชีพ สิ้นชีวิต สิ้นลม เสีย เสียชีวิต หมดลม มอดม้วย (ใช้ในวรรณคดี) ถึงแก่กรรม มรณะ มรณกรรม มรณาพ (ใช้กับพระสงฆ์) และ สวรรคต หรือ ทิวคต (ใช้เป็นคำราชาศัพท์ มีความหมายว่า ไปสู่สวรรค์ คือ ตาย) คำที่ใช้แทนความหมายว่าตายที่ยกมาดังกล่าวนี้ได้สื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับการตายที่หมายถึงการสิ้นสุดการมีชีวิตอย่างชัดเจน และยังอาจสื่อให้เห็นถึงความเชื่อภายหลังการตาย เช่น ในคำ สวรรคต และ ทิวคต ซึ่งใช้เป็นคำราชาศัพท์ดังกล่าว

เมื่อพิจารณาจากประเพณีการตายในสังคมไทยอาจพบว่าความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตายที่ปรากฏเด่นชัด ได้แก่ เรื่องกรรม วิญญาณชาติภพและการเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ โชคชะตาและล้างสังขันธ์ ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าการที่คนต้องตายนั้นมีสาเหตุเกี่ยวเนื่องกับอะไรบางอย่าง และภายหลังการตายเป็นอย่างไร ความคิดความเชื่อดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ กรรม

คนไทยทั่วไปโดยเฉพาะผู้ที่นับถือพุทธศาสนามักมีความเชื่อเรื่อง กรรม ว่าเป็นผลของการกระทำในชาติก่อนซึ่งส่งผลมาถึงปัจจุบันและอนาคต โดยไม่อาจเปลี่ยนแปลงผลของกรรมดังกล่าวได้ มีคำพูดว่า บุญทำกรรมแต่ง สุดแต่เวรแต่กรรม กรรมสนอง หมัดเวรหมัดกรรม เป็นต้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดความหมายเอาไว้ว่า **กรรม** หมายถึง การกระทำที่ส่งผลร้ายมายังปัจจุบัน หรือซึ่งจะส่งผลร้ายต่อไปในอนาคต^๑ ความหมายของกรรมดังกล่าวเป็นความหมายของกรรมตามที่คนทั่วไปเข้าใจกัน ในขณะที่ความหมายของกรรมในตำราทางพุทธศาสนาอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างไปจากนี้บ้าง กล่าวคือ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความตั้งใจ หรือตั้งใจทำ ทั้งดีและชั่ว เช่น การขุดหลุมพรางดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตายเป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้มีสัตว์ตกลงไปตายเองไม่ถือเป็นกรรม แต่ถ้ารู้ยู่บ่อน้ำที่ตนขุดไว้ยู่ในที่ซึ่งคนจะพลัดตกได้ง่ายแล้วปล่อยปละละเลยจนมีผู้ตกลงไปตายก็นับเป็นกรรม การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี ที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว^๒

หลัก **กรรม** ในทางพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในหลัก**ปฏิจาสมุปบาท** ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประการ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก แสดงถึงกระบวนการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งต้นแต่กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับ^๓ ส่วนเรื่องกฎแห่งกรรมนั้นในพระพุทธานุศาสน์ได้สอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องจิตใจ ไม่ว่าจะชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาเหตุปัจจัยเป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ธรรมดาที่ว่านี้ มองด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่ากฎของธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอนหรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้วก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน^๔ ความหมายของกรรมที่สมบูรณ์ จะต้องถือเอาความหมายในแง่เจตนาเป็นแกนยื่นเสมอไป เพราะเจตนาเป็นตัวการที่ทำให้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย และกำหนดแนวทางว่าจะเกี่ยวข้องแบบไหน อย่างไร จะเลือกรับอะไรหรือไม่ จะมีปฏิกิริยาต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร จะปรุงแปรดัดแปลงแต่งเสริมโลกอย่างไร ทั้งหมดย่อมเป็นอำนาจอิสระของ

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

^๒ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๔.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (เนื่องในโอกาสอายุครบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๒.

เจตนาที่จะทำ การกระทำได้ไร้เจตนา ก็ย่อมไม่มีผลตามกรรมนิยาม คือไม่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมกลายเป็นเรื่องของนิยามอื่นทำหน้าที่ไป^๔

ความหมายของกรรมทางพุทธศาสนามีข้อแตกต่างจากความหมายของกรรมตามที่คนทั่วไปเข้าใจ เพราะกรรมในทางพุทธศาสนาเน้นที่เจตนาของการกระทำในขณะนั้น ซึ่งผู้กระทำจะต้องได้รับผลของการกระทำทั้งดีและชั่วต่อไป ในขณะที่คนทั่วไปเมื่อพูดถึงกรรมก็จะเข้าใจว่าเป็นเฉพาะผลของกรรมที่ตนได้ทำไว้ในอดีต ซึ่งอาจย้อนไปถึงในชาติภพที่แล้วที่ส่งผลมาให้ชีวิตในปัจจุบันมีสภาพต่าง ๆ และโดยมากความหมายของกรรมที่คนทั่วไปเข้าใจมักจะหมายถึงผลในทางร้ายมากกว่าผลในทางดี ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่มีคนตายในวัยหรือเวลาที่ยังไม่สมควร เช่น การตายเพราะประสบอุบัติเหตุ การฆ่าตัวตาย หรือ การถูกฆาตกรรม ก็เชื่อว่าเป็นผลมาจากกรรมที่ผู้ตายกระทำไว้ในอดีต เมื่อไปร่วมงานศพของผู้ที่ตายในเวลาที่ ไม่สมควรดังกล่าว จึงมักได้ยินผู้พูดว่า “เป็นกรรมของเขา” หรือ “เขาหมดเวรหมดกรรมเพียงเท่านั้นแล้ว” และ ยังเห็นได้ชัดว่ามักใช้คำว่า ถึงแก่กรรม แทนคำว่า ตาย และเสียชีวิตอีกด้วย

๔.๑.๒ วิญญาณ

วิญญาณ ได้แก่ *สิ่งที่เชื่อกันว่ามีอยู่ในกายเมื่อมีชีวิต เมื่อตายจะออกจากกาย ล่องลอยไปหาที่เกิดใหม่*^๕ ความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของดวงวิญญาณของมนุษย์ที่เสียชีวิตไปแล้วปรากฏในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต และเป็นความเชื่อที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อเดิมที่เชื่อกันว่า ผี คือวิญญาณที่ออกจากร่างเมื่อคนตายไป หรือกล่าวได้ว่าผีคือสภาพของวิญญาณของคนก่อนที่จะเวียนว่ายไปเกิดในภพภูมิใหม่ คนไทยนับถือผีก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามาในดินแดนแถบนี้ และได้มีการปรับเปลี่ยนความเชื่อเรื่องผีดังกล่าวให้เข้ากับความเชื่อใหม่ที่รับเข้ามา ดังจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับผีก็ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ แม้กระทั่งภายในบริเวณวัดหลายแห่งยังมีศาลพระภูมิเจ้าที่ อย่างไรก็ตาม ชาวพุทธทั้งในชนบทและในเมืองต่างถือว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่เหนือผีทั้งหลายไม่ว่าจะโดยอำนาจบารมีหรือความศักดิ์สิทธิ์^๖ ในความเชื่อของคนไทยอาจจำแนกผีเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ผีดีและผีร้าย เมื่อรับพุทธศาสนาเข้ามา จะเอ่ยถึงผีดี มักเรียกกันว่าเทวดา เทพ เทพารักษ์ คำว่า ผี ในภายหลังจึงหมายถึง ผีร้าย มากกว่า ผีดี ซึ่งอันที่จริง ผี ในความหมายหลังการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาไม่ได้กลายเป็นผีร้ายไปเสียทั้งหมด แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่ากับความเชื่อใหม่มากกว่าความเชื่อดั้งเดิมแม้ว่าจะไม่ได้ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมนั้น

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๙.

^๕ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. เรื่องเดิม, หน้า ๗๖๖.

^๖ สุวรรณา สดาอนันท์ (บรรณานุกรม), คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.

ไป^๔ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีมีลักษณะแตกต่างไปตามท้องถิ่นและความเชื่อศรัทธา สิ่งที่เหมือนกันคือ การเช่นสังเวทและบูชา แต่ก็กระทำแต่เฉพาะกับผีดีเท่านั้น ส่วนผีร้ายคนมักจะหาทางกำจัดขับไล่ไปให้พ้น และป้องกันไม่ให้มารบกวนหรือทำอันตรายด้วยการปิดเป่ารังควาน การลงเลขยันต์และคาถาอาคม วงด้ายสายสิญจน์หรือปักเกลือไว้ตามเขตบริเวณบ้านและไร่นา เป็นต้น ในปัจจุบันความเชื่อในเรื่องผีมีผู้เชื่อผู้น้อยลง แต่ก็ยังเชื่อกันว่าเมื่อมนุษย์ตายไปแล้วจะอยู่ในสภาพของวิญญาณที่ล่องลอยรอการไปเกิดใหม่ และโดยเหตุที่เชื่อกันว่า วิญญาณคือสิ่งที่ออกจากร่างกายเมื่อตายและจะล่องลอยรอเวลาไปเกิดใหม่ในภพภูมิใหม่ ดังนั้นคนไทยจึงมีคติการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตาย ทั้งที่ทำตอนที่ผู้ตายนั้นเพิ่งตาย และในโอกาสครบรอบ ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน รวมถึงการทำบุญอุทิศส่วนกุศลมาตักบาตรสักการะในช่วงประเพณีสำคัญ ได้แก่ ในวันมหาสงกรานต์อีกด้วย

๔.๑.๓ ขาดิภพและการเวียนว่ายตายเกิดและนรกสวรรค์

ความเชื่อในเรื่องชาติภพเป็นแนวคิดหนึ่งที่รับมาจากพุทธศาสนาซึ่งอธิบายว่า **ภพ** หมายถึง ภาวะของชีวิตที่เป็นอยู่ในแต่ละช่วงเวลา เป็นขั้นตอนสำคัญในการทำกรรมและรับผลของกรรม การก่อกันสืบและการสร้างบุคลิกภาพ **ภพ** ก่อให้เกิด **ชาติ** กล่าวคือ เกิดมีตัวตนซึ่งสำนึกตระหนักขึ้นมาว่า “เรา” ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อยู่ในภาวะชีวิตที่อาจตรงตามความต้องการหรือไม่ก็ได้ มีตัวตนเกิดขึ้นในภพ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า ชาติกับ **ภพ** สัมพันธ์กันในความหมายที่ว่า บุคคลตระหนักถึงภาวะชีวิตของตัวเองในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ^๕

คำว่า ช่วงเวลาหนึ่ง ๆ มีการตีความเป็น ๒ แบบที่แตกต่างกัน คือ แบบแรกมุ่งแสดงกระบวนการที่หมุนเวียนอยู่ตลอดเวลาในทุกขณะของการดำรงชีวิตโดยถือว่าหลักกรรมมีเจตนารมณ์ที่จะใช้กับชีวิตปัจจุบัน โดยเฉพาะ และแบบที่สองซึ่งแพร่หลายมากกว่าคือการมุ่งแสดงกระบวนการช่วงกว้างระหว่างชีวิตต่อชีวิต ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า ข้ามภพข้ามชาติ ซึ่งแสดงถึงสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด ข้ามภพข้ามชาติ ให้เห็นความต่อเนื่องกันของภาวะชีวิตในสามช่วงเวลา คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต^๖ ทศณะแบบหลังนี้แพร่หลายอยู่ในสังคมไทยดังเช่นที่เสฐียรโกเศศกล่าวถึงเรื่องคนตายไปแล้วกลับมาเกิดใหม่ โดยระบุว่า เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านยึดถืออยู่ คือ แม้คนจะตายไปแล้วตัวตนหรือสิ่งที่เรียกว่าเรา ซึ่งหมายถึงวิญญาณนั้นไม่ตายแต่กลับไปเกิดใหม่เป็นอีกคนหนึ่ง เรา จึงยังอยู่เพียงแต่เปลี่ยนที่ใหม่เท่านั้น ซึ่งบางคนก็จำชาติก่อนของตัวเองได้ด้วย^๗

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๑-๓๒.

^๗ เสฐียรโกเศศ, **ชาติก่อน ชาติหน้า**, พิมพ์เนื่องในงานฉานปนกิจศพ นางยกแก้ว ชนະบุรี มีนาคม ๒๕๐๔. (ม.ป.ท., ๒๕๐๔) หน้า ๑ อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒.

ซึ่งลักษณะนี้เรียกว่า การระลึกชาติ และวคิน อินทสระได้ระบุว่าวิญญาณคือผู้รับวิบาก (ผล) ของกรรมซึ่งทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิดโดยการเกิดใหม่ของสัตว์ย่อมต้องอาศัยกรรม กิเลส (ตัณหา) และวิญญาณ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงยืนยันเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของวิญญาณที่ยังมีกิเลสและกรรมยังมีเจตนา มีความปรารถนาในกามภพ รูปภพ และอรูปรภพ สัตว์จะไปเกิดในภพใดก็สุดแล้วแต่กิเลสและกรรมของเขาก่อนที่เกี่ยวกับภพนั้น เหมือนบุคคลฝึกฝนสิ่งใด พอใจจะทำสิ่งใด ย่อมได้รับผลของสิ่งนั้น^{๓๒} คำว่า ชาติภพ หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า ชาติ จึงแสดงนัยของการที่บุคคลเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในปัจจุบัน ความเป็นมาในอดีต คือ ชาติก่อน และภาวะที่อาจเป็นไปได้ในอนาคต คือ ชาติหน้า เนื่องจากดำรงอยู่ในสังสารวัฏ บุคคลจึงมีการเกิดและตายหลายครั้ง ในสภาพชีวิตที่แตกต่างกันตามที่วิญญาณต้องรับผลกระทบ ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า เวียนว่ายตายเกิด โดยที่บางคนสามารถระลึกถึงอดีตชาติของตนเองได้ด้วย^{๓๓}

นอกจากนี้โดยทั่วไปคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาเชื่อว่า คนเราเมื่อทำความดีมาก ๆ ตายไปก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ซึ่งเป็นดินแดนแห่งความสุขอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ ในทางกลับกันหากคนเราทำความชั่วมาก ๆ ก็จะต้องไปเกิดในนรก ดินแดนที่มีไว้สำหรับลงโทษคนที่กระทำชั่วเมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสจนกว่าจะหมดกรรมชั่วที่ทำไว้จึงจะได้กลับมาเกิดอีกครั้ง แนวคิดเรื่องลักษณะของนรกสวรรค์ดังกล่าวปรากฏอยู่ในวรรณคดีสำคัญ อาทิ ไตรภูมิพระร่วง พระมลัยคำหลวง เป็นต้น ในขณะที่วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ก็มักกล่าวถึงความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์อยู่เนือง ๆ โดยอาจกล่าวสรุปได้ว่าสวรรค์เป็นรางวัลสำหรับผู้ประกอบกรรมดี ในขณะที่นรกก็เป็นการตอบแทนและลงโทษผู้ที่กระทำความชั่วเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง เรื่องนรกสวรรค์สันนิษฐานว่าเข้ามาในสังคมไทยพร้อม ๆ กับการรับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าความเชื่อดังเดิมจะผูกพันกับเรื่อง “ผี” ต่าง ๆ มากกว่า ไม่ว่าจะเป็นผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแห่งขุนเขา หรือรุกขเทวดาต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่มีลักษณะเป็นธรรมชาติมากกว่าคำสอนเกี่ยวกับนรกสวรรค์ซึ่งเน้นลักษณะทางศีลธรรม^{๓๔} ในขณะที่การบรรลุพระนิพพานสูงสุดเป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง ยากแก่ความเข้าใจและการปฏิบัติของคนทั่วไปแต่ก็มีความจำเป็นต้องสั่งสอนให้ผู้คนมีความสำนึกในบาปบุญคุณโทษ การสัญญาว่าจะมีรางวัลตอบแทนความดี และการขู่ว่ามีบทลงโทษต่อกรรมชั่วจึงเป็นวิธีการสั่งสอนศีลธรรมวิธีหนึ่งซึ่งแพร่หลายมานานในสังคมไทย คติ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ก็สะท้อนวิธีการสอนศีลธรรมในแนวเดียวกันนี้เอง^{๓๕} แนวคิดเรื่องนรกสวรรค์ยังคงฝังรากลึกในสังคมไทยจนแม้กระทั่งปัจจุบัน แต่ความเข้มข้นของการเชื่อถือว่านรกสวรรค์เป็นเครื่องตอบแทนการประกอบกรรมหลังการตายนั้นลดระดับลงไปบ้างจากสภาพสังคมและแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไป

^{๓๒} วคิน อินทสระ, **หลักการกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. เดช สนิทวงศ์ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๘. (ม.ป.ท., ๒๕๑๘), หน้า ๑๓๑-๒. อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒.

^{๓๓} สุวรรณมา สถาอานันท์ (บรรณาธิการ), **เรื่องเดิม**, หน้า ๓๔.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๒๒.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๓.

๔.๑.๖ โศกชะตาและกลางสังหรณ์

โศกชะตา เป็นสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ใช้กำหนดมองว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์ ดังที่เนืองน้อย บุนนเณร ได้อธิบายไว้ว่า โศก เป็นกรอบการมองสาเหตุของเหตุการณ์ว่าเกิดขึ้นเพราะสาเหตุในอดีตหรือกรรมเก่าและการโคจรของดวงดาว ซึ่งมักจะเป็นกรอบการมองเหตุการณ์ที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์ผกผันไปอย่างมาก หรือไม่ก็เป็นการมองสาเหตุในแง่ของความประจวบเหมาะทางสถานการณ์ซึ่งมักจะถูกใช้เป็นกรอบการมองเหตุการณ์เฉพาะที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน^{๖๖} โศกจึงมักเป็นเรื่องที่ผู้ประสบมักมิได้คาดหมายและที่สำคัญคือเป็นเรื่องที่ไม่อาจห้ามหรือขัดขวางให้เกิดขึ้นได้ การอ้างถึงโศกคือการอ้างถึงสาเหตุของเหตุการณ์ซึ่งอาจเป็นสาเหตุใน ๒ ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก การที่โศกของคนคนหนึ่งเป็นเรื่องของการถูกกำหนดจากกรรมเก่าในอดีตของเขาเอง กอปรกับการโคจรของดวงดาวซึ่งเป็นกรอบการมองเหตุการณ์ต่างๆ ของโหราศาสตร์และพุทธศาสนาผสมกันไป โศกในแง่นี้จะใช้ควบคู่ไปกับคำว่า ชะตา หรือ ชะตาราตี ซึ่งบางครั้งใช้กับคำว่า ดวงชะตา หรือ ดวงชะตาราตี คำว่า โศกชะตา มักจะใช้อ้างหรือใช้เป็นกรอบการมองเหตุการณ์ที่ทำให้ชีวิตของคนผู้นั้นผันแปรไปอย่างมาก เช่น โศกชะตาของเขาทำให้เขาต้องตกยากในบั้นปลายของชีวิต หากคำว่า โศก ใช้ควบคู่ไปกับคำว่า ชะตา หรือชะตาราตี แล้วมักจะใช้เป็นกรอบการมองเหตุการณ์ที่มากกระทบวัฏจักรพื้นฐานสำคัญ ๆ ของชีวิต เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และสถานภาพสำคัญ ๆ ในชีวิต การอ้างโศกในแง่นี้ไม่ต่างกับการอ้าง ดวงชะตา ซึ่งอิงกรอบการมองจากความเชื่อในทางโหราศาสตร์และคติทางพุทธศาสนาผสมกัน ส่วนลักษณะที่สอง การอ้างโศกอาจเป็นการอ้างสาเหตุในลักษณะอื่นที่ต่างไปจากการถูกกำหนดจากกรรมเก่าและการโคจรของดวงดาว กล่าวคือการอ้างโศกในกรณีดังต่อไปนี้ “วันนี้โศกดีจริง ๆ รถไม่ติดเลยมาทำงานไม่สาย” หรือ “เมื่อวานโศคร้ายสุนัขกัดเลยต้องเสียเงิน” เป็นการอ้างสาเหตุในแง่ของความบังเอิญที่สถานการณ์ทั้งหลายมาประจวบกันทำให้ต้องประสบสิ่งที่ดีหรือร้าย ความบังเอิญเหล่านี้มิได้ไร้สาเหตุ แต่สาเหตุเหล่านี้ก็มีได้เป็นสาเหตุของกรรมเก่าหรือการโคจรของดวงดาว โศกในลักษณะที่สองนี้มักจะใช้อ้างในเหตุการณ์ที่เป็นเหตุการณ์เฉพาะที่มีได้ทำให้ชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย และมักจะใช้คำว่า โศก โดด ๆ โดยไม่ใช้คู่กับ ชะตา^{๖๗}

เนืองน้อย บุนนเณร อธิบายต่อไปว่าในกรณีที่ใช้ โศกชะตา เป็นกรอบมองชีวิตและความเป็นไปสำคัญ ๆ ในชีวิตว่าถูกกำหนดมาแล้วอย่างตายตัว เพราะกรรมเก่าและดวงดาวนี้จะผูกพันกับความเชื่อในเรื่องโศกลาง ด้วย กล่าวคือ เมื่อเชื่อว่าชีวิตถูกกำหนดมาแล้วอย่างตายตัว และจะต้องมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นกับชีวิตของเราอย่างตายตัวเพราะถูกกำหนดมาแล้วนั้น ก่อนที่เหตุการณ์เหล่านั้นจะเกิดขึ้นก็ต้องมีเหตุการณ์ที่

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๓.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒-๔๓.

เป็นลางบอกเหตุให้เรา รู้ว่าจะมีเหตุดีหรือร้ายเกิดแก่เรา สิ่งที่ปรากฏหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจถือได้ว่าเป็นเครื่องบอกเหตุมีได้หลายรูปแบบ เช่น อาการของสัตว์ เช่น จิ้งจกตก หรือ สัตว์ตกลงมาตาย ความฝันบอกเหตุ อาการเขม่นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ดาวตก เป็นต้น ซึ่งเมื่อเกิดลางบอกเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมา บุคคลผู้ประสบเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ดังกล่าวก็อาจทำการป้องกันการหรือบรรเทาเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น โดยการรับการประพรมน้ำมันต์และการสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น^{๘๘}

๔.๒ ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการตายในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก

จากการศึกษาพบว่าความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่ปรากฏในวรรณคดีไทยกลุ่มที่ศึกษามีลักษณะตรงกับความเชื่อที่ปรากฏในสังคมไทยที่ได้กล่าวไปแล้ว ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม วิญญาณ ชาติภพ และการเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ และลางสังหรณ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๑ ความเชื่อเรื่องกรรม

วรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกทุกเรื่องที่น่ามาศึกษาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความเชื่อเรื่องกรรม โดยมักกล่าวว่าจะตาชีวิตของตัวละครแต่ละตัวจะเป็นไปเช่นไรเป็นไปตามผลของกรรมที่ตัวละครเหล่านั้นได้ทำไว้ตั้งแต่ในอดีตโดยเฉพาะตั้งแต่ในชาติภพก่อน ๆ ที่ผ่านมา ซึ่งส่วนมากจะกล่าวว่าเป็นกรรมของตัวละครเองที่ทำให้ต้องพบชะตากรรมต่าง ๆ เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนประหารวันทอง นางวันทองต้องถูกตัดคอ หัก ๆ ที่พระไวยสามารถขอพระราชทานชีวิตของนางจากพระพันวษาได้แล้ว และรีบเร่งกลับมาที่ลานประหาร กวีก็กล่าวว่าเป็นเพราะผลกรรมที่นางวันทองกระทำไว้ ทำให้เพชรฆาตเข้าใจว่าผู้ที่เร่งรีบความม้าโบทงขาวกลับมาพร้อมกับพระทัยน้ำ คือผู้ที่พระพันวษารับสั่งมาให้เร่งประหารนางวันทองโดยเร็วไปเสีย ดังความในเนื้อเรื่องต่อไปนี้

ครานั้นท่านพระยายมราช	เห็นประหลาดก็กลัวอยู่ตัวสิ้น
ผลกรรมวันทองจะต้องพิน	จึงเผชิญคิดกันให้ผิดไป
พระไวยเดินไปด้วยบาทา	นี้ใครซึ่ม้ามาน่าสงสัย
โบทงหลังม้ามาแต่ไกล	มิใช่พระไวยที่กลับมา

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๓ - ๔๘.

แน่แล้วพระไวยเข้าไปทูล
พวกเราก็ไม่ดีที่ชักช้า

นเรนทร์สุกริ้วโกรธว่าไม่ช้า
เร็วเหยยเอามารีบฆ่าฟัน
(หน้า ๘๘๒)

หลังจากนางวันทองถูกประหารชีวิตไปแล้ว ความเชื่อที่ว่านางวันทองต้องตายเพราะผลกรรมที่นางทำไว้ทำให้ต้องตายยังปรากฏอีกครั้งในคำพูดของขุนแผน ดังนี้

ขุนแผนเล่าณยุคจุดพลายงาม
ผลกรรมจึงทำให้บรลัย
โดดไปคล่อมเจ้าวันทองไว้
มันกลุ่มมุ่มกันจุดก็สุดฤทธิ์

จงฟังพ่อห้ามอัชฌาภัย
พ่อนั่งอยู่ใกล้ก็สึมคิด
จึงไม่ทันแก้ไขแต่สักหนิด
ชีวิตวันทองจึงบรลัย
(หน้า ๘๘๕)

ในที่สุดแม้แต่พระไวยซึ่งเป็นลูกก็สามารถระงับใจได้ โดยยอมรับว่าเป็นเพราะเคราะห์กรรมของนางวันทองเช่นเดียวกับที่ทุกคนเข้าใจนั่นเอง ดังนี้

โอ้ว่าเจ้าประคุณของลูกแก้ว
ลูกนี้ไม่ได้คิดกับชีวา
พระองค์ทรงโปรดประทานให้
จะมีชื่อเสียงเลื่องเฟื่องฟู
รับแรงมากลับพระทัยน้ำ
ที่แท้กรรมนำมาให้จำเพาะ

ลับแล้วที่นี้ไม่เห็นหน้า
ขึ้นพระราชอาชญาเข้ากราบทูล
ดีใจว่าแม่ไม่ดับสูญ
มิรู้ว่าจะอาดูรด้วยเนื้อเคราะห์
ขับม้าฝ่าร่ำราวกับทะเล
เห็นเขาเฉาะคอขาดกระเด็นไป
(หน้า ๘๘๕-๘๘๖)

การกล่าวว่าสาเหตุของการตายของนางวันทองเป็นไปเพราะเวรกรรมของนางยังปรากฏอีกครั้งเป็นการย้ำถึงความเชื่อในเรื่องดังกล่าวในคำพูดของพระพันวษา เมื่อทรงทราบว่านางวันทองถูกตัดคอทั้งที่ได้พระราชทานชีวิตให้นางแล้ว ดังนี้

เป็นครูหนึ่งจึงตรัสออกมาได้
ขอแม่ได้ก็ไม่พ้นจากอาญา

กุสงสารจมีนไวยเป็นหนักหนา
เป็นเวรเอาเท่านี้เอง
(หน้า ๘๗๑)

ในเรื่องโคลงอมรา ความเชื่อเรื่องบาปกรรมที่เกิดจากการพราศุ่ของผู้อื่นในชาติที่ผ่านมาปรากฏในคำรำพันของนางอมราก่อนตายต่อไปนี้

รอยอวลได้แม่ม้าง	สองรัก
แลวิบากชวนชัก	ครอบน่อง
บรื้อยอดจอมจักร์	ลิเนห์ร่วม เดียวเอย
ฤว่าอวลนี้ร้าย	ดำเจ้าศีลสมณณ์
รอยเอานกน้อยจาก	เจียรรัง ชะฤ
ฝูงหมุ่นกรุมซัง	แข่งไ้ว
กรรมหนักแต่ภายหลัง	สยงครอบ อวลเอย
พรองเยื้องใดก็คล้อย	บ่แล้วโดยมโน
รอยอวลได้ม้างธาตุเจ้า	เจดีย์ แลฤ
พุทธรูปบุบตี	แตกม้าง
ของหล้ามากมวมลมี	อวลลอบ ลักฤ
วิบากหนักล้นฟ้า	ส่งหื้อสยงเทิง
	(บทที่ ๑๐๗-๑๐๙)

เมื่อนางอมราสิ้นใจไป กวีได้กล่าวไว้ว่าเหตุที่ทำให้นางอมราต้องตายก็คือความหลงในราคะประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ ได้แก่ ผลของกรรมเก่าที่นางได้กระทำไว้นั่นเอง ดังนี้

ตนอวลไฟราคะไหม้	เป็นผง
เพราะเหตุราคะจาง	บ่ได้
โสกากรรมเก่าทรง	ทุกซ์เนตร นักแล
กรรมเก่ามาชนแลกหื้อ	นาฏน่องเมื่อมรณ
	(บทที่ ๑๑๒)

เหตุผลที่ว่านางอมราต้องตายไปเพราะกรรมเก่า ยังถูกกล่าวซ้ำอีกครั้งในคำรำพันอาลัยรักลูกสาวของเศรษฐีผู้เป็นพ่อของนางอมรา คือ

เศรษฐีหั่นลูกน้อย

แสนโศกพุ่มน้ำตา

สุดคิดที่จักยา

ไพเราะครนร้อนไหม้

อินดูก้อนแก้วยอด

กรรมเก่าหลังโศชา

ดวงรัยยอดสีเนหา

เสียหน่อชายเชื้อชั้น

อมรา

รำให้

ชีเวต คินนัน

บาทเบื้องกรรมแสง

ธิดา พ่อนี้

แทรกหือ

ตายจาก ไปนี้

อยู่แล้วเล็งตาย

(บทที่ ๑๑๓-๑๑๔)

ฝ่ายพระภิกษุหนุ่มเมื่อได้ทราบข่าวว่านางอมราเสียชีวิตแล้ว ก็คร่ำครวญถึงนางด้วยความเสียใจ ในคำรำพันตอนหนึ่งของพระภิกษุได้กล่าวว่า เป็นเพราะกรรมเก่าที่ทำให้ตนและนางอมราไม่ได้อยู่ร่วมกันในชาตินี้

กรรมหลังมาแม่ม้าง

นिरามรสสอง

บ่ถนัดขรุ้งอวลพรอง

กรรมเก่าชักเชือนช้า

คินสยง

สู้

รักพี่ แพงแล

ชักช้าไกลนิรมย์

(บทที่ ๑๒๔)

ฝ่ายพระภิกษุหนุ่มแม้จะทำใจกับการตายของนางอมราได้บ้างแล้ว แต่เมื่อได้เห็นผ้าสไบของนางที่ เศรษฐีถวายพระรูปหนึ่งในงานทำบุญ กวีได้บรรยายว่าเป็นเพราะกรรมเก่าทำให้พระภิกษุหนุ่มรู้สึกเศร้าหมอง หดหู่และเสียใจมากขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

หอมรสน้องน้อยนาฏ

ชะราบถึงกายา

ขระสตรกรรมเก่าจา

วะวู่อกร้อนไหม้

อมรา

เร้งร้อน

ใจพี่ อวลแล

ดั่งนี้ฤาเสบาย

(บทที่ ๑๔๐)

ความเศร้าโศกเสียใจดังนี้ก็ทำให้พระภิกษุถึงแก่มรณกรรมตามนางอมราไปในที่สุด กวีจึงได้กล่าวสรุปในตอนท้ายเรื่องอีกครั้งว่า กรรมเก่าก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คนทั้งสองไม่ได้อยู่ร่วมกัน ดังนี้

กรรมหลังมาครอบค้ำง	คืนสนอง
สองเป่าปองกรรมพรอง	บ่ได้
สองรักบ่ตรีสตรง	จิตเจตน์ คะนิงแล
สองหากตายม้วยม้าง	สองแจ้งเป็นตรา
	(บทที่ ๑๔๔)

ความเชื่อเรื่องบาปกรรมที่ได้ทำมาตั้งแต่ชาติปางก่อน ซึ่งจะส่งผลให้ชาตินี้ตัวละครเอกต้องประสบกับความทุกข์จนกระทั่งต้องตายไป ปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่อง ตำนานฟ้าแดดสงยาง ในทำนองเดียวกับเรื่อง โคลงอมรา ในคำรำพันของแม่ของนางฟ้าหยาดหลังจากที่ได้เห็นว่าลูกสาวต้องตายไปเพราะความตรอมใจ ดังนี้

โอนอ มาอิดูบรสุทธิซ้อยนางแมนฟ้าหยาด เจ้าชิละแม่ไว้ไปห้องแห่งใด นี่เด
มาอิดูสุระเกสแก้วเป็นลูกหญิงเดียว แม่เด ไผจักมาทงแทนสืบนครคองสร้าง เจ้าผู้
อินทร์แบ่งปันโสมงามทิพชูป กูเด เจ้าหากตายคอบชู้ปางนี้บ่เห็นแม่เด นางได้ทำบาปฮ้าย
ผิดฮึดมิสสาจาร นางก็แบ่งสาลาดอกดวงบุชาเจ้า นางจุดเทียนน้อมประสงค์บุญถวายนาถ
บุญจงช้อยลูกแก้ว เมื่อห้องสุสวรรค์ แต่ท่อน โอนอ เสียตายประกอบแก้วฟ้าหยาดแพงศรี
แม่เด โสมเสลานางงามตั้งอินทร์ประสงค์เต็ม อุตม้างแก้วสวรรค์แมนเทวโลก เจ้าแม่เคย
อยู่ห้องหอแก้วยอดคำ เทื่อนี้ แม่ก็ฮามเป่าฮ้างลูกเกิดดอมอก แลนอ เจ้าได้ลากองบุญสุ
สวรรค์เมืองฟ้า บุญเป็นคนหมดแล้ว บุญผีบังเกิด เจ้าได้สร้างไห้บ่ยจิงตายจ้อยเมื่อ
สาว คือตั้งไฟจุดได้ลมตีดับมอด บุญเจ้าชาติก่อนพุ้นมีน้อยสว่นตาย นี้แล้ว

(หน้า ๗๙ - ๘๐)

วรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม โดยกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในหลายตอนด้วยกัน ในคำรำพันของปู่เจ้าสมิงพรายในตอนแรกเมื่อตัดสินใจรับทำเสน่ห์ให้พระลอเดินทางมา ก็กล่าวว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะกรรมที่ทั้งสองฝ่ายเคยกระทำไว้ ดังนี้

.... ปู่ก็ธิญาณเล็งดู กูจะช่วยควรฤมิตวร รู้ทั้งมวลทุกอัน ด้วยผลกรรมเขาแต่
ก่อน ทำหย่อนหย่อนตึงตึง ส่วนจะถึงบมิหยุด เทว่าพลันสุดพลันม้วย ด้วยผลกรรมเขา
เอง แต่เพรงเห็นเขาทั้งสอง ทำบุญบองจะไจ้ ขอได้พั้งบุญดู...

(หน้า ๑๙)

เช่นเดียวกันตอนที่พระลอร์ดสโนว์ใจที่จะเดินทางออกจากเมืองแมนสรวงไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมืองสรอง ก็ได้อ้างเหตุผลในเรื่องกรรม กับพระนางบุญเหลือว่า เป็นเพราะกรรมที่ทำให้ต้องเดินทางไปจากเมือง ดังนี้

ถึงกรรมจักอยู่ได้	ฉันใด พระเอย
กรรมบมีมีใคร	ฆ่าช้า
กุศลส่งสนองไป	ถึงที่ สุขนา
บาปส่งจำตกช้า	ช่วยได้ฉันใด
	(หน้า ๔๒)

เหตุผลในเรื่องกรรมดูเหมือนจะทำให้พระนางบุญเหลือสามารถยอมรับการเดินทางของพระลอร์ดได้ในที่สุดแม้จะยังวิตกกังวลอยู่มาก ดังที่พระนางรำพึงไว้ต่อไปนี้

ทาบตอกให้ห่าง	เมื่อมรณ
คำแม่สอนสุดสอน	บ่ได้
รอยกรรมราชจักหลอน	จักล่อ พระฤ
รู้เท่ารู้เว้นไว้	กลัดกลุ้มมัวมน
	(หน้า ๔๒)

ท้ายที่สุดพระลอร์ดจึงได้กล่าวสรุปเหตุผลที่ทำให้ต้องเดินทางจากมารดาไปยังเมืองสรองอีกครั้งเป็นการย้ำและนำเอาเหตุผลดังกล่าวมาแสดงให้เห็นมารดายอมรับอย่างไม่มีทางปฏิเสธ เหตุผลนั้นได้แก่ผลของกรรมที่พระองค์ได้กระทำไว้ตั้งแต่ชาติปางก่อนนั่นเอง ดังนี้

รอยกรรมจักจากเจ้า	จอมกษัตริย์
รอยบาปเพรงจำพลัด	ออกท้าว
พระคุณไปแทนขาด	ใจตั้ง นี้นา
ยาหยูกเขาโน้มหน้า	ลูกให้ไหลหลง
	(หน้า ๔๕)

เรื่องอลองเจ้าสามล่อ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง กรรม และการนำเอาเรื่องของ กรรมมากล่าวถึงเพื่อให้ยอมรับการตายในเวลาที่ไม่สมควรของตัวละครเอกทั้งคู่ได้ โดยกล่าวไว้ว่าคนเราจะถึง ที่ตายในเวลาใดก็แล้วแต่เวรกรรมที่ได้สร้างกันมาตั้งแต่อดีตชาติ ดังนี้

... บัดนี้นางบุญเรื่องเจ็บมาก เสียงชาติแล้วซิวัง บัดนี้ลูกตนคำหน่อหล้า แก้ว
แว่นฟ้าสามล่อ ข้าไปตายขอมนางสวออุเบียม สองเจ้าที่ยังมรณา ก็เป็นแต่กรรมเว
สองบุตรตาลูกเต้า ตายแล้วเล่าฉันเดียว.....

(หน้า ๑๑๗)

ในขณะที่วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ปรากฏความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับกรรมที่ว่า กรรมที่ทำมาแต่ชาติปางก่อน เป็นสาเหตุที่ต้องยอมรับว่ามีผลต่อชีวิตของตัวละครเอก โดยไม่ได้ให้รายละเอียดหรือระบุถึงลักษณะของ กรรมที่ตัวละครเคยกระทำไว้ ในวรรณคดีอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ได้กล่าวถึงและให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุพ- กรรมที่นำไปให้บังคิและนางไอ่ต้องตายไว้อย่างชัดเจนว่า ได้แก่ ในชาติที่แล้วบังคิเคยสร้างความทุกข์ทรมานใจให้ กับนางไอ่อย่างแสนสาหัส โดยเฉพาะการทอดทิ้งนางไว้บนต้นไม้แล้วออกเดินทางต่อไปโดยไม่สนใจนางเลย นางไอ่จึงผูกเวรไว้ว่า เมื่อเกิดในชาติต่อไปขอให้บังคิต้องตายค้างอยู่บนยอดไม้เช่นเดียวกับที่ทิ้งนางไว้ ดังนี้

เยี่ยมขอผูกขอได้ไว้	เวรใส่หน้าผัว
ขอให้เป็นปาปัง	บาปเวรเมื่อหน้า
ขอให้บาตายค้าง	ผาลาดันเตื่อ
ขอให้เวรก่อเกื้อ	นำใช้ส่งถึง
ก็จึงฮ้อนฮอดให้	เทวราชอินตา
บัดทุกัมพลาหิน	แทนพระอินทร์เลยกระด้าง
เวรของนางนำสร้าง	ปางหลังแต่ชาติก่อน
นำมาติดต่อกั๊ว	เทียวใช้ชาติกัน

(หน้า ๕๐ - ๕๑)

เวรกรรมที่นางไอ่ผูกไว้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทำให้ในชาติปัจจุบันทั้งคู่ต้องมาเกิดเพื่อชดใช้เวรกรรมในครั้ง นี้ใหม่อีกครั้ง ดังนี้

อันว่าบ่าวให้	ใช้ชาติเวียนมา
หากแม่นบังคิบา	นาคเนาในน้ำ

อันว่าคำแพงสร้อย
หากแม่นางไอน้อย

นางพลอยบ่แม่อื่น
คอยใช้สงเวรนี้แล้ว
(หน้า ๙๑)

ด้วยเหตุผลที่ผู้แต่งได้กล่าวไว้ตั้งแต่แรกแล้วว่า กังคิและนางไอ่เกิดมาเพื่อชดใช้เวรกรรมที่ผูกกันไว้ตั้งแต่ชาติก่อน ดังนั้น เมื่อผาแดงรู้ว่านางไอ่จะต้องตายอย่างแน่นอนจึงได้กล่าวปลอบใจนางไอ่ว่าตนจะพยายามช่วย แต่ก็ให้คิดว่าเป็นเรื่องของเวรกรรมที่นางไอ่ต้องเกิดมาเพื่อชดใช้ ดังนี้

บาก็จับแขนน้อง
สองกล่อมเกลี้ยง
สองสาวทกลั่น
เอาแต่เวรภายหลัง
เป็นเพื่อเวรหลังน้อง
คาดซีได้จากอ้าย
สั่งเผอิญมาพ้อ
สมเพชพี่ซีได้

นางแพงมาพ่าง
เผื่อฝันบ่มา
ดินดั้นทรวงกระสัน
ชิงช่างปองเป็นเจ้าของ
นำมาใช้ชาติ
จำให้ห่างเหิน
เวรกรรมทำเหตุ
ไลแก้วแก่นสมร
(หน้า ๑๙๔)

ความเชื่อเรื่องกรรมที่นำมามนุษย์มาเกิดเพื่อชดใช้จึงปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องนี้อย่างชัดเจนที่สุด โดยอาจสรุปได้ว่าชีวิตมนุษย์จะเป็นเช่นไรก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่คนเหล่านั้นสร้างไว้ และที่สำคัญหากคิดจะเกิดมาและมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในทุกภพทุกชาติ มนุษย์จะต้องไม่ก่อเวรหรือผูกเวรสร้างกรรมกับผู้ใดให้ต้องเกิดมาชดใช้กรรมนั้นอีก

วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงกรรมที่ตัวละครเอกได้กระทำไว้ในชาติปางก่อนหรือในอดีตที่ทำให้ตัวละครเอกต้องชดใช้กรรมได้แก่ พระรถเมรี ดังที่กวีได้กล่าวถึงเหตุผลที่นางสิบสองต้องถูกขังอยู่ในถ้ำและต้องกินเนื้อลูกของตนเองว่าเป็นเพราะนางสิบสองเคยใช้ก้อนหินปิดปากถ้ำจนงูออกมาข้างนอกไม่ได้ ต้องกินไข่ของตนเองเพื่อประทังชีวิต ดังนี้

ด้วยแต่ก่อนปางสร้างมา
กรรมมายังตามปิดงำ

ที่ทนเวทนา

ด้วยสิบสองนางสร้างกรรม	แต่ก่อนได้ทำ
กรรมจำให้กินลูกเอง	
ชาติก่อนเป็นคนลักเลง	อำเภोजใจเอง
ออกไปเที่ยวกลางทุ่งนา	
ไปพบแมงเห่าป่า	ขึ้นมาเที่ยวหา
กึ่งปลาเขียดกบขบกิน	
ชุดรูไข่อยู่ใต้ดิน	รุ่งเที่ยวหากิน
เป็นนิจกาลนานมา	
วันหนึ่งขึ้นมาเที่ยวหา	เครื่องจักรรักษา
เห็นนางเดินมาตกใจ	
เลื้อยเล่นลงอยู่รูไข่	คร้ามตัวกลัวภัย
ตกใจตัวสิ้นขวัญหนี	
นางเห็นรูร้ายไล่ตี	งูพาตัวหนี
เทวีหียบไม้ไล่	
เห็นงูลงไปในรู	กูเรียกกันฉู
พวกยี่ง่วงพรูเข้าไป	
ชุดเอาดินพามาไว	ถมปากรูไว้
มิให้รูร้ายขึ้นมา	
งูอยู่ในรูเสร็จสา	อดน้ำอดท่า
อดกึ่งอดปลาช้านาน	
นอนพดงูอดอาหาร	เวทนาช้านาน
สงสารงูกินลูกเอง	
เวรสร้างมาแต่เครื่อง	งูกินลูกเอง
เพราะกรรมนางได้ทำมา	

(หน้า ๗๘ - ๗๙)

เช่นเดียวกับที่นางสิบสองต้องถูกควักลูกตาออก ก็เพราะครั้งที่ถูกพ่อนำมาปล่อยป่านั้น เคยจับปลา มากินแล้วเอาเชือกร้อยตาปลา ดังนี้

ยังกรรมสิ่งหนึ่งเล่าหนา	อาจารย์สนทนา
ว่าไว้แต่หลังครั้งก่อน	

ยามเมื่อเศรษฐีบิดร	ลักพาสายสมร
ไปทิ้งเสียในไพรป่า	
พี่น้องเจ้ารื่องรำหา	อดข้าวอดปลา
เวทนาเสรีจสาแทบตาย	
ไปพบปลาคลักปลักควาย	พี่น้องปองหมาย
วุ่นวายชวนกันจับปลา	
จับได้เชือกร้อยตามตา	นางผาน้องยา
ได้ร้อยแต่ตาปลาข้างหนึ่ง	
เวรกรรมมันตามมาถึง	ผู้ฟังนั่งอึ้ง
รู้แล้วแม่ข้าอย่าทำ	
ศิลาหงดไว้ฝ่ายกรรม	ท่านว่าอย่าทำ
ทำกรรมกรรมติดตัวไป	

(หน้า ๗๙)

วรรณคดีอีสานเรื่อง ชูลูนางอ้ว ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมและการชดใช้กรรมโดยกล่าวถึงว่า การตายของ ชูลูและนางอ้วเป็นไปเพื่อชดใช้กรรมเก่าที่ได้กระทำมาตั้งแต่อดีตชาติ ครั้งที่ชูลูเกิดเป็นพระยาเบ็งซอน และนางอ้วเกิดเป็นนางดอกซ้อน มเหสีของพระยาเบ็งซอน ทั้งคู่ได้ร่วมกันพรากคู่ของเจ้าอ่อนกุมารผู้เป็นบุตรชายกับ นางจันทอมบุตรสะใภ้ให้ต้องแยกจากกัน เพราะนางดอกซ้อนไม่พอใจที่นางจันทอมไม่แสดงความเคารพต่อตน การกระทำของพระยาเบ็งซอนและนางดอกซ้อนในครั้งนี้ ส่งผลให้นางจันทอมและเจ้าอ่อนกุมารทุกข์ทรมาน และตัดสินใจฆ่าตัวตาย ก่อนตายคนทั้งสองจึงได้กล่าวผูกเวรกับพระยาเบ็งซอนและนางดอกซ้อนเอาไว้ นางจันทอมตายเพราะผูกคอตาย นางดอกซ้อนซึ่งได้กลับชาติมาเกิดเป็นนางอ้วในชาติปัจจุบันจึงต้องตายเพราะผูกคอตายเช่นกัน เช่นเดียวกับที่พระยาเบ็งซอนที่กลับชาติมาเกิดเป็นชูลูต้องแขวงคอตายเพราะในชาติก่อนเจ้าอ่อนกุมารฆ่าตัวตายโดยการแขวงคอตายตัวเองนั่นเอง การที่กวีกล่าวสรุปไว้เช่นนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความเชื่อที่ว่า ผู้ใดกระทำความกรรมอย่างไรไว้จะต้องชดใช้กรรมเช่นเดียวกับที่ตนเคยกระทำไว้อย่างไม่ผิดเพี้ยน

อย่างไรก็ดี แม้จะปรากฏความเชื่อในเรื่องการชดใช้กรรมในลักษณะที่แยกก่อไว้อย่างไม่ผิดเพี้ยน ในวรรณคดีเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องการตัดเวรตัดกรรมให้สิ้นไปในชาตินี้ด้วย ดังจะเห็นได้จาก คำรำพันของนางอ้วหลังจากที่ชูลูกล่าวว่า จะยกทัพมาชิงตัวนางอ้ว ซึ่งนางอ้วได้ปฏิเสธที่จะให้ชูลูทำเช่นนั้น เพราะเกรงว่าจะเป็นบาป และพูดในทำนองที่ว่า หากตนเองจะตายก็ขอให้ตายเพื่อให้หมดสิ้นบาปกรรมดังนี้

มันจักกอลหนกั้ว	สองเมืองชบต่อ กั้นนั้น
คนล่าวลัม	เวรช็ช็องชอดกู แลนา
บัดนี้จักเมื่อตายเมี้ยน	บริสุทธ์หายบาป
กูจักชอดชอช่า	เวรช่ายชาติเดียว แลนา
	(หน้า ๙๘)

นอกจากที่ปรากฏในตอนนั้นแล้ว ยังปรากฏความเชื่อในลักษณะการต้องการตัดเวรตัดกรรมของนางอ้วอีกหลายครั้ง เช่น ในคำขอสมลาโทษแม่ เมื่อนางอ้วตัดสินใจแนชัดแล้วว่าจะมาตัวตาย ดังนี้

ข้าจักสมมาให้	แนวนามเป็นแม่
นมเจ้าหวานดั่งน้ำอ้อย	ตัวช้อยจึงใหญ่มา แม่ถ้อน
อย่าได้มีเวรช็อง	เถิงตนหลายชาติ
ขอให้หมมชาตินี้	เวรช็องชอดหนี แต่ถ้อน
	(หน้า ๑๐๒)

ผู้แต่งได้ย้ารับรองความเชื่อที่ว่า การที่นางอ้วมาตัวตายนี้จะเป็นการตัดเวรกรรมทั้งหมดอีกครั้งในตอนนี้นางอ้วสั่งลัสต์ว์เลี้ยงทั้งหลาย และลัสต์ว์เหล่านั้นส่งเสียงร้องปรากฏว่าเทวดาได้ลงมาช่วยกำบังเสียงไว้ดังความต่อไปนี้

ค้อมว่านางสั่งแล้ว	ช้างถ่าวฟังพลาย
ชลธาไหล	หลังลงนำเจ้า
ช้างเผลียงช็อง	กลิ้งเกลื่อนไปมา
เค็งเค็งเสียง	ท้าวเมืองสะเทือนช็อง
กั้มมีตึงแท้	ทังเมืองส่งดอญ
เพื่อว่าเวรแจ่มเจ้า	นางน้อยครอบงำ แลนา
เพื่อว่าเทวดาด้าว	ควงสวรรค์ลงช้อย
คิดให้เวรแจ่มเจ้า	หายเสียงชาติเดียว
	(หน้า ๑๐๖-๑๐๗)

เมื่อนางอ้วเดินทางออกจากเมืองไปเพื่อผูกคอตายและได้พบครอบครัวนกสาธิกา ปรากฏความเชื่อในลักษณะเดียวกันนี้อีกครั้ง ดังนี้

แต่นั้นนางงามด้าน	สาธิตากลวยกล่าว
อันว่าพี่และน้อง	อย่าห้ามแห่งเวร พี่ถือน
พื่อนี้เวรหลังช่อง	มาประจัญหลายชาติจริงแล้ว
พี่จักฆ่าชาตินี้	เวรช่องบ่มีพี่แล้ว
	(หน้า ๑๑๐-๑๑๑)

ต่อมาเมื่อชูลูและนางอ้วมมาตัวตายแล้วไปเกิดบนสวรรค์ กวีได้กล่าวย่ำว่าที่ทั้งคู่ได้ไปเกิดบนสวรรค์ เพราะหมดเวรหมดกรรมที่ช่องเกี่ยวมาทั้งหมดแล้ว ดังนี้

เสียนั่นเนื่อง	กล่าวจางด้าน
บาคราวท้าว	ทั้งนางเวรมาก
สองไปเกิดใช้	กายพินิจังมา พี่บ่อ
เหมิตเวรแล้ว	ทั้งสองมาชอด เขาแล้ว
เขาจักไปช่วมช้อน	บาท้าวหน่อพุทโร แท้แล้ว
	(หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕)

จะเห็นได้ว่าในกลุ่มวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องของกรรมและการชดใช้กรรมเอาไว้ โดยเฉพาะการเน้นย้ำในประเด็นที่ว่าชีวิตของตัวละครเอกในชาติปัจจุบันจะดำเนินไปอย่างไรก็เป็นเพราะผลกรรมที่ได้กระทำมาตั้งแต่อดีตชาติ โดยวรรณคดีส่วนใหญ่ไม่ได้กล่าวไว้ว่ากรรมที่ตัวละครเอกได้กระทำไว้เป็นอย่างไร ในขณะที่วรรณคดีบางเรื่อง ได้แก่ ฝาแดง นางไอ่ พระรถเมรี และชูลูนางอ้วม ได้มีการแจกแจงให้เห็นถึงกรรมที่ตัวละครกระทำเอาไว้อย่างชัดเจน โดยเน้นย้ำถึงความเชื่อเรื่องการผูกเวรและการตัดเวรให้สิ้นไปด้วย

๔.๒ ความเชื่อเรื่องวิญญาณ ชาติภพ การเวียนว่ายตายเกิด และนรกสวรรค์

ความเชื่อเรื่องวิญญาณ ชาติภพ การเวียนว่ายตายเกิด และนรกสวรรค์ที่ปรากฏในวรรณคดีกลุ่มนี้มีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องกรรมที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยมากกวีมักกล่าวว่าเป็นเพราะผลของกรรมที่ทำให้ตัวละครต้องกลับชาติมาเกิดเพื่อชดใช้เวรกรรมที่ได้กระทำมาซึ่งเป็นการเน้นย้ำความเชื่อเรื่องชาติภพและการเวียนว่ายตายเกิดที่มีอยู่ในสังคมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่ปรากฏในกลุ่มวรรณคดีดังกล่าวนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องภพภูมิที่คนตายจะต้องไปเกิดอีกด้วย เช่น หากได้กระทำความชั่วไว้ก็จะไปเกิดในนรก ดังเช่นที่นางวันทองได้รำพึงกับขุนแผนเมื่อขุนแผนบอกว่าจะไปขอพระ-

ราชทานชีวิตของนางจากพระพันวษา นางวันทองได้กล่าวห้ามขุนแผนเพราะเกรงว่าขุนแผนจะต้องโทษเหมือนเมื่อคราวที่ไปขอลางทองอีกครั้ง และคราวนี้โทษอาจจะหนักหนาถึงตายได้ นางขอให้ขุนแผนมีชีวิตอยู่เพื่อทำบุญทำกุศลส่งไปให้นางจะดีกว่า เพราะบางที่นางวันทองอาจจะต้องไปเกิดเพื่อชดใช้กรรมในนรก ดังนี้

อยู่ที่นี้พี่จะเข้าไปทูลขอ	วันทองว่าอย่าพ่ออย่าหาญกล้า
ครั้งขอลางทองต้องซื้อคา	ครั้งนี้อาญาเมียถึงตาย
จะเอาความกระบือไปรีอรบ	เกลื่อนกลบความวุ่นไม่ทันหาย
จะต้องโทษกับน้องเป็นสองตาย	พ่ออย่าหมายเลยว่เมียจะเป็นตัว
ตายไปเมื่อไรจะได้เกิด	อยู่ทำบุญให้เกิดพ่อขุนหัว
นรกมิดมิดเมียคิดกลัว	พ่ออยู่จะได้สร้างกุศลไป
	(หน้า ๘๗๕)

ในเรื่องขลุ่ยนางอ้ว กวีต้องการเน้นย้ำในเรื่องของการผูกเวรและการชดใช้เวรกรรมในภายหลังจึงกล่าวว่าตัวละครเอกได้เวียนว่ายตายเกิดเพื่อชดใช้กรรมมาแล้วหลายชาติในคำทำนายของโหรหลวงเมื่อขลุ่ยเกิด ดังนี้

อันว่ากุมารน้อย	ภูเกิดดอมพระยา
หากแม่โพธิญาณลง	โลกคนประสงคี่ใช้
เวรบาทำว	ภายหลังมีมาก
เจ็ดชาติใช้	เดี๋ยวนี้เกิดมา พระเอย
บ่แม่บ่ใจโรฮ้าย	ชายโพนมาเกิด สั่งแล้ว
หากแม่บ่เชื่อพระเจ้า	เวรฮ้ายถึกตน ท่านเอย
	(หน้า ๕)

ในเรื่องโคลงอมราได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องของชาติภพและการเวียนว่ายตายเกิดเอาไว้บ้าง โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องของชาติหน้า กล่าวคือแม้ว่าในชาตินี้นางอมราไม่สามารถจะสมหวังคือได้อยู่กับพระภิกษุหนุ่ม ก็ขอให้ได้เกิดมาอยู่ร่วมกันในชาติหน้า ดังนี้

แม่อวลม้วยมั่งขาด	ตนตาย
ขอใฝ่ร่วมรสพระองค์ชาย	ชาติหน้า

เมื่อแฝงร่วมพระสหาย
เมื่อเกิดกับรศฟ้า

สินธุ์ม่อน เดียวแล
ยอดแก้วพระองค์ชาย
(โคลงบทที่ ๓๔)

และ

ชาตินี้ป่ทราบรู้
ขอใฝ่แฝงเทียมมองค์
ในภาวะแต่แสนอสง
ขอม่อนพบเจ้าช้าง

โดยจง
ชาติหน้า
กัปเกิด ก็ดีเทอะ
อยู่เงื่อมเงากระษัตริย์
(โคลงบทที่ ๑๐๓)

เช่นเดียวกับพระภิกษุที่ก่อนตายได้อธิษฐานว่า หากตนยังไม่ได้บรรลุมรรคญาณก็ขอให้ได้เกิดร่วมกับนางอมราในชาติหน้า ดังนี้

คันเรียบปลากุลก
ขอใฝ่แฝงสมภาร
ชมรสกลืนเจือจาน
ไว้แต่บุญได้สร้าง

มัตถญาณ ราชนี
ชาติหน้า
กันคิน คำเฮย
ร่วมน้องดวงสินธุ์
(โคลงบทที่ ๘๔)

นอกจากนี้พระภิกษุยังได้อธิษฐานขอเกิดร่วมกับนางอมราทุกภพทุกชาติอีกด้วย ดังนี้

ชาตินี้หากชวดแล้ว
เรียมราชขอเพาพิง
แม่ ننางเกิดดาวดิงส์
ขอพี่เมื่อช้อนเชื่อม
คั่นอวลเจียรจากฉ้อ
ลงเกิดกลางพสุธา

คำคะนิง
ชาติหน้า
สวรรณค์เทวโลก ก็ดีเทอะ
ร่วมห้องพิมานเดียว
กามา
โลกหล้า

ขอพบหน่อกล้วย
แสนชาติขอได้แก้ว

เดียวพี่ ยามนั้น
ตราบเมี้ยนนิคมธรรม
(โคลงบทที่ ๑๒๕ - ๑๒๖)

เรื่องพระรถเมรี ตอนนางเมรีจะตายได้อธิษฐานที่จะขอเกิดมาอยู่ร่วมกับพระรถในภพชาติต่อ ๆ ไป
ดังนี้

นางงามตั้งความปรารถนา
ทุกชาติอย่าคลาดแคล้วภัย
พระไปเกิดสวรรค์ชั้นไหน
เป็นอัคมเหสีภริยา
ถ้าเป็นครุฑยักษ์ปีกษา
ขอไปเป็นคู่อยู่เซย
อย่าคลาดชักราชชาติหนึ่งเลย
เมียแก้วอย่าแคล้วคลาดองค์
ท้าวเป็นเลื้อสางกลางพง
เมียคงจะเป็นคู่เคียง

ขอพบภัสดา
เมียจักขอไป
นาคีกินรา
ขอเป็นคู่เซย
นกทกห่านหงส์
(หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕)

ในขณะที่ในเรื่อง เงาะป่า ปรากฏความเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ไม่มากนัก โดยกล่าวถึงในคำพูดของนางลำทับก่อนจะฆ่าตัวตายว่านางรักแต่ชมพลาคนเดียว และยินดีที่จะตายตามชมพลาไป เพราะไม่รู้ว่ามีอีกกี่ชาติจึงจะได้เกิดร่วมกันอีก ดังนี้

พ่อตายฤจะหมายมีผิวใหม่
ว่าเคยสองคองสามไม่ข้ามวัน
รักของน้องปองแต่ให้แท้เที่ยง
จะให้พ่อวายชนม์พันห่วงโย

ให้กินใจกันเป็นนิจคิดหวาดหวั่น
รสรักนั้นคงจะจางด้วยหมางใจ
ไม่หลีกเลียงเซ็ดขามตามวิสัย
เมื่อเกิดไหนจะได้พบประสพกัน
(หน้า ๑๑๑)

ความเชื่อของนางลำหับที่ปรากฏนี้คล้ายคลึงกับความเชื่อของพระเพื่อนพระแพงที่ตัดสินใจรบเคียงข้างพระลอผู้เป็นสามี เพราะเชื่อว่าในชาตินี้เป็นชาติที่ดีที่ได้เกิดมาร่วมกัน เมื่อตายจากกันไปแล้วก็ไม่ว่าอีกกี่ชาติจะได้เกิดมาร่วมกันอีก ดังนี้

พระแก้วพระอยู่เกล้า	อย่าไฉน
เผื่อจักตายฤๅไคล	คลาดไถ้
พระเอยอย่าอาลัย	เยียวอยู่ พระนา
ตายเมื่อใดจักได้	ตั้งนี้ฤๅมี
ครั้นตายก็เกิดขึ้น	กับกัน
สวยพิภพสรวงสวรรค์	พากฟ้า
เป็นคนละคนหยัน	ฤๅอยู่ พระเอย
เห็นอยู่บเห็นหน้า	อยู่เกล้าแห่งตาย
	(หน้า ๑๒๗ - ๑๒๘)

ในขณะที่เรื่องอลองเจ้าสามลตตอนท้ายกล่าวว่า เมื่อสามลตและอุเปียมตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นดาวคู่กันอยู่บนท้องฟ้า ดังนี้

....ส่วนว่าจิตสององค์น้อยนาก ก็ไปสู่เมืองฟ้าอาดดาวติงสา ที่ตณอินทาทน่อหล้า ลวดกลายเป็นดาวอยู่ฟ้าขาวใส จิตจอมไทหังคู่ ขึ้นสู่ฟ้าเป็นดาว ผิวขาวพราวสะอาด มะบายต้องทอดตา ผุงมนุสสาคนโลกไต้ เชื้ออยู่ใกล้เมืองใหญ่ชุมพู เขาเล็งดูงามมาก คนกล่าวหากจากัน ว่าเจ้าสามลตขาวช่อง นางเปียมน้องขาวใส ตราบถึงกาลในบัดนี้แล.....

(หน้า ๑๒๑)

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตายและการเวียนว่ายตายเกิดของตัวละครอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ความเชื่อที่ว่าภพภูมิที่คนเราเมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดใหม่เป็นอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพของจิตและความระลึกถึงก่อนตาย ขณะที่ถูกประหารชีวิตจิตของนางวันทองผูกพันอยู่กับพระไวยซึ่งเป็นบุตรชาย ดวงจิตของนางขณะที่ตายจึงไม่สงบ มีผลให้ต้องไปเกิดเป็นเปรต ดังปรากฏในเนื้อความดังต่อไปนี้

จะกล่าวถึงวันทองที่ตองโทษ	พระองค์ทรงโปรดให้เช่นเฝ้า
เมื่อชาติใจอาลัยถึงลูกยา	เวราพาไปเป็นอสุรกาย
	(หน้า ๙๔๘)

และความอีกตอนหนึ่งว่า

ครานั้นนางเปรตอสุรกาย	แบบกายแข็งดีไม่มีสอง
เห็นลูกชายและเลียมเทียมคะนอง	ก็โผนผาดแพดร้องระงมไพโร
ตวาดมาว่าเหวยพลายงามลูก	มาดูถูกข่มเหงหาเกรงไม่
ลุ่มหลงโลกว่าประสาใจ	กูไซ้สารธารณ์คือมาดา
ชื่อว่าวันทองที่ต้องโทษ	พระกริ้วโกรธสั่งให้ไปเช่นฆ่า
ตายไปใจผูกด้วยลูกยา	ตามมาจะบอกซึ่งร้ายดี
	(หน้า ๑๐๐๐)

เนื่องจากความเชื่อที่ว่าคนเราจะไปเกิดใหม่เป็นอะไร หรือในภพภูมิใด ขึ้นอยู่กับสภาพของดวงจิต ก่อนตาย ดังนั้นจึงมักพบว่าในวรรณคดีบางเรื่อง เมื่อตัวละครจะตายตัวละครอื่นก็จะบอกให้คิดถึงพระอรหันต์ เช่นตอนที่นางเมรีจะตาย พระรถเสนได้บอกทางพระอรหันต์แก่นาง ดังนี้

ลมใหญ่ดีไซ้ชวนมา	ทำวบอกมรรคา
ในทางพระอะระหัง	
	(หน้า ๒๑๕)

อย่างไรก็ดี กวีก็กล่าวว่ นางเมรีได้ไปเกิดบนสวรรค์ ซึ่งขัดกับอาการที่นางเมรีตายอย่างไม่สงบเพราะ ยังห่วงกังวลถึงพระรถเสน ดังนี้

กล้ายยังพะว้าพะวัง	ห่วงหน้าห่วงหลัง
รำสังจนจิตสิ้นลม	
ไปเกิดในสวรรค์ชั้นพรหม	ไม่มีนิยม
ที่นางจะสร้างไว้ไม่มี	
	(หน้า ๒๑๕)

การที่กวีกล่าวว่ นางเมรีได้ไปเกิดบนสวรรค์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นไปตามชนบของวรรณคดีที่ตัวละครเอก ฝ่ายดีต้องได้ไปเกิดในที่ดี ๆ โดยไม่ได้คำนึงถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ว่าหากผู้ตายจิตไม่สงบก่อนตาย จะไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องขุนช้างขุนแผน

เมื่อมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ดังนี้ จึงมีความเชื่อในเรื่องการทำกุศลอุทิศแก่ผู้ตาย ดังที่นางวันทองได้บอกให้ขุนแผนอยู่เพื่อทำบุญให้นาง และยังปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผนอีกสองครั้ง ได้แก่ ตอนที่ขุนแผนบอกให้พลายงามจัดงานศพนางวันทอง

จะมามีวร็องให้ไม่ต้องการ

จงคิดอ่านทำส่วนกุศลสง

(หน้า ๘๘๖)

และตอนที่พระไวยลาบวชเพื่อสนองคุณมารดา ดังคำกราบบังคมทูลพระพันวษาดังนี้

ข้าพระบาทขอสนองคุณมารดา

บังคมลาบวชตัวสักเจ็ดวัน

(หน้า ๘๙๒)

เรื่องขุนนางอ้วปรากฏความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้แก่ผู้ตายหลังจากที่ขูลูและนางอ้วตายไปเช่นเดียวกัน กล่าวคือแม่เมืองทั้งสองก็จัดงานศพร่วมกัน มีการเชิญพระเถรมาเทศนาในพิธีศพ จัดหาคนมมาบวชเป็นพระ เพื่อเป็นกุศลส่งไปถึงผู้ตายทั้งสองคน ดังคำกล่าวของเสนาที่กล่าวกับแม่เมืองกาสิภายหลังจากที่นางเริ่มทำใจกับการสูญเสียบุตรชายไปแล้ว ดังนี้

ขอให้พระแม่เจ้า

อย่าเศร้าโศกดอม แต่ถ้อน

ขอให้พระแม่เจ้า

ทานทอดกองบุญ

คันท้ไหล

ชอดบาในฟ้า

(หน้า ๑๓๘)

ในวรรณคดีเรื่องเงาะป่าได้แสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องของวิญญาณและชีวิตหลังการตายไว้ว่า เมื่อเกิดกรณีคนตายอย่างผิดธรรมชาติขึ้นวิญญาณจะรื้อเรื่องราวจะทำอันตรายแก่คนที่อยู่ในบริเวณนั้นได้ พวกเขาทั้งหลายจึงต้องอพยพหนีไปตั้งหมู่บ้านที่อื่น ดังนี้

ไอ้พวกเราเหล่าเงาะล้วนเคราะห์ร้าย

จะต้องย้ายทับทิมที่ป่าเปลี่ยว

เพราะคนตายร้ายเช่นนี้ไม่ดีเจียว

ญาจะเที่ยวเร่ร้อนนครผ่อนปรน

มาชวนกันคุกเข่ากราบเจ้าป่า

ราชนาช่วยระงับดับนิศผล

ให้พวกข้าพ้นภัยใจโสภณ

ทั่วทุกคนสามัคคีมีชัยเทอญ

(หน้า ๑๒๐)

ในเรื่องผาแดงนางไอ่ ปรากฏความเชื่อในเรื่องวิญญาณที่แตกต่างไปจากเรื่องอื่น ๆ อยู่บ้าง กล่าวคือ ในวรรณคดีเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงภพภูมิหลาย ๆ ภูมิที่ซ้อนกันอยู่ ได้แก่ภูมิของพวกนาค ภูมิของผี เทวดา และมนุษย์ เมื่อนางไอ่ต้องตายเพราะถูกพวกนาคเอาหางฟาดตกลงไปจากม้าของผาแดง ผาแดงจึงเชื่อว่าพวกนาคเป็นผู้ที่ชิงตัวของนางไอ่ไปจากตน และภงคิที่ตายไปแล้วนั้นเอาดวงวิญญาณของนางไอ่ไปเป็นเมียอยู่ในภพของพวกนาค ดังนี้

บาก็นอนคืนให้	ในปรารค์กลางเสื่อ
เหลือที่ทุกข์โศกกลั้น	กระสันแคว้เก่าหมอง
เพื่อว่าคิดฮอดน้อง	นางไอ่ไลหนี
ภงคิเอาเป็นเมีย	อยู่นำในน้ำ
	(หน้า ๒๐๕)

ผาแดงตัดสินใจยอมตายเพื่อจะไปชิงเอาตัวนางไอ่กลับมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเชื่อที่ว่าหากตั้งจิตมั่นแล้วก็จะสามารถกำหนดชีวิตหลังความตายได้ ดังปรากฏในคำรำพันของผาแดงก่อนตาย ดังนี้

ท้อจกเอาตนสู้	เส็งตายตามอ่อน
มั่นว่ามรณมิ่งเมียน	ตายถึมบ่แพง
พี่จกแยงไปสู้	สงครามน่านาค
หากพี่ดับชาติเมียน	ไปแล้วสวนเสง
จนว่าเอานางได้	เป็นเมียซ้อนเสื่อ
ซิขอนำกอบเกื้อ	เล็วู้ช่วงเอา
มั่นชิมรณาเมียน	ตายลงแสนชาติ
ค้นบ่ได้นาถน้อง	นางหล้าบ่ยอม ง่ายแล้ว
	(หน้า ๒๐๖)

และในคำอธิษฐานของผาแดงอีกครั้งก่อนตายด้วยจิตมุ่งมั่นดังนี้

สาธุเนอ อินทร์อยู่ฟ้า	จตุโลกเส็งเห็น
เป็นเพื่อนาโคเอา	ไอ่คำไกลข้าง
ข้าจกตามไปม้าง	เอานางคืนฮ่วม
ขอให้ลู่ที่แม้ง	มารฮ้ายดั่งประสงค์

พอเมื่อบาปบุญน้อย
ทำวก็ดับชีพเมี้ยน

วอนอินทร์องค์ประเสริฐ
ชีวม้วยมอดจรม
(หน้า ๒๐๗)

ซึ่งผาแดงก็สมหวัง เพราะเมื่อดวงวิญญาณของผาแดงออกจากร่างก็ไปเกิดเป็นหัวหน้าพวกผีทั้งหลาย
ดังนี้

พอใจขาดแล้ว
บ่ห่อนมีแนวค้ำ
ทำวก็ไปเกิดกำ
มีฤทธิ์กล้า
อันแต่ได้แหล่งหล้า
บาก็เป็นจอมเจ้า
หาที่เปรียบบได้

วิญญาณย้ายจากคิง
ทหยงหนีจาก
ในถ้ำหมูผี
เหลือดินแดนที่ป
มีเพียงพว้าเสมอ
ผีสงสัศวป่า
สรวงเสื่อชอยไซ
(หน้า ๒๐๘)

จากนั้นผีท้าวผาแดงก็นำพลพรรคไปรบกับพวกภาค เป็นศึกใหญ่ที่พระอินทร์ต้องลงมาห้ามจึงสงบลง

นอกจากความเชื่อในเรื่องของภพภูมิที่ดวงวิญญาณจะต้องไปเกิดหลังจากตายไปในชาตินี้แล้ว ในเรื่องชูลุนางอ้ว ยังได้มีการกล่าวถึงสถานที่ที่ดวงวิญญาณจะต้องไปอยู่ก่อนที่จะไปเกิดในสวรรค์ต่อไปด้วย ดังที่ปรากฏว่าเมื่อนางอ้วตายไปแล้วนั้น นางได้ไปที่สถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีรางวัลทองคำสำหรับล้างเหงื่อโคลนของผู้ตายก่อนจะไปเกิดในสวรรค์ และนางอ้วได้นั่งรอชูลูอยู่ ณ สถานที่แห่งนั้น ดังนี้

ค้อมว่านางสั่งแล้ว
นางก็มรณาตาย
นางจึงเมื่อเหิงเท้า
นั่งอยู่ถ้ำ
นางก็คอยคองถ้ำ
ก็บเห็นแจ่มเจ้า

ปลายติดเมื่อเหิง
เมื่อตวันค้าย
ลีนค้ำล้างเหื่อ
บาท้าวบไป ได้แล้ว
ชูลูมาชอด
นางน้อยจ่มเลิง แท้แล้ว
(หน้า ๑๑๒)

เมื่อชูลูตายตามนางอ้วมาก็ต้องมาล้างเลือดที่สถานที่ที่นางอ้วรออยู่เช่นกัน ดังปรากฏในเนื้อความว่า

บาคราญลุด	ชั่วเมื่อเมืองฟ้า
บาก็เมื่อถึงห้อง	ลินคำล้างเลือด
นางอยู่ถ้ำ	เห็นท้าวเล่นหมา
น้องก็คอยแจ่มเจ้า	นานล้าก็บ่มา แลนา
	(หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔)

จากนั้นดวงวิญญาณทั้งสองดวงจึงพากันอาบน้ำที่ลินคำนั้น แล้วจึงไปสู่สวรรค์เมืองฟ้าต่อไป

บัดนี้พี่มาฮอดแล้ว	ผายไผดปรานี น้องถ้อน
ขอให้ชูอวนเมื่อ	สู่สวรรค์เมืองฟ้า
คือมาแล้ว	มือกอดคอชม
บาเออลง	สุลินสร้งน้ำ
สองก็ลงไปก้ำ	ลินคำสงโสรจ
ออกจากน้ำ	พาน้องค่อยไป
ออดอกอดตัน	จาพี่เมื่อสวรรค์
มีนานถึง	ฮอดอินทร์กายฟ้า
บาก็พากันขึ้น	เทิงทอผาสาท
สาวสนมหนุ่มน้อย	เห็นท้าวเล่นชม
ฮับแจ่มเจ้า	เมื่อสู่บรรทม
	(หน้า ๑๓๔)

ผู้เขียนได้อธิบายไว้อีกว่า สถานภาพของดวงวิญญาณทั้งสองนี้ได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่มีสถานภาพดี สามารถเปรียบเทียบกับได้กับพระอินทร์ ดังนี้

ยูท่างสุขเลิศล้ำ	ในฟ้าเปรียบพระอินทร์
	(หน้า ๑๓๕)

ความเชื่อในเรื่องดวงวิญญาณ ซาติภพและการเวียนว่ายตายเกิดในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกจึงมีลักษณะที่ว่าเมื่อคนเราตายไปแล้วจะอยู่ในสภาพของดวงวิญญาณซึ่งจะต้องไปเกิดใหม่ในภพภูมิต่าง ๆ ตามแต่เวรกรรมที่ได้กระทำมาและตามสภาพของดวงจิตก่อนตาย ดังนั้นก่อนตายจึงต้องมีการบอกทางแก่ผู้ตายก่อนตายให้ระลึกถึงพระอรหันต์เพื่อให้ดวงจิตสงบจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี รวมทั้งยัง

ปรากฏความเชื่อในเรื่องของการทำบุญทำกุศลส่งไปให้แก่ผู้ตาย เพื่อให้ผู้ตายนั้นมีชีวิตในภพภูมิใหม่อย่างมีความสุขต่อไป

๔.๒.๔ ความเชื่อเรื่องล้างสังขันธ์

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า เมื่อเชื่อว่าชีวิตถูกกำหนดมาแล้วอย่างตายตัวและจะต้องมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นกับชีวิตของทุกคนอย่างตายตัวเพราะถูกกำหนดมาแล้ว ก่อนที่เหตุการณ์เหล่านั้นจะเกิดขึ้นจึงมักมีลางบอกเหตุให้รู้ว่าจะมีเหตุดีหรือเหตุร้ายเกิดขึ้น วรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกหลาย ๆ เรื่องแสดงให้เห็นถึงลางสังขันธ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครเอกและตัวละครที่เกี่ยวข้องใน ๒ ลักษณะ ได้แก่ ความฝันบอกเหตุและลางอื่น ๆ ที่มาในรูปของการแสดงอาการต่าง ๆ ของสัตว์ หรือสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ลมหยุดพัด ไปไม่ไหวติง ซึ่งเป็นเรื่องผิดธรรมชาติทั้งสิ้น

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ก่อนที่นางวันทองจะถูกประหารชีวิตมีลางบอกเหตุให้รู้ว่าจะถึงที่ตายแสดงออกมาในรูปแบบของการฝันร้ายว่าถูกเสือจับกิน ดังนี้

ฝันว่าพลัดไปในไพรเถื่อน	เลื่อนเปื้อนไม่รู้ที่จะกลับหลัง
ลตเลี้ยวเที่ยวหลงในดงรัง	ยังมีพยัคฆ์ร้ายมาราวี
ทั้งสองหมอบอยู่ริมทาง	พอนางตื่นปามาถึงที่
โดดตะครุบคาบคันในทันที	แล้วฉุดคร่าพาริไปในไพร
	(หน้า ๘๕๕)

เช่นเดียวกับเรื่องเงาะป่า ในคืนก่อนที่จะตายชมพลาก็ฝันร้ายคล้ายคลึงกับนางวันทอง ดังนี้

เมื่อนั้น	ชมพลานี้ก็จงนหม่นไหม้
จึงเล่าความฝันนั้นไป	ว่ามีกาคุชใหญ่หมึมิมา
อันนอนนั้นแหลมดั่งขนเม่น	โลดเต้นไล่ประชิดชีวิตข้า
สู้กันเ็นกลางพนาวา	ยังมีตาโกะตัวลาย
โผนมากกว่าคาบตันคอไว้	ดิ้นรนเท่าไรไม่ขยาย
กัดติดจนชีวิตวางวาย	ฝันนี้เห็นร้ายเหลือประมาณ
	(หน้า ๙๙)

ตำนานฟ้าแดดสงยาง แสดงให้เห็นถึงความฝันบอกเหตุของพระยาจันทะราชก่อนออกไปรบและเสียชีวิต คือ พระยาจันทะราชฝันว่าป่าไม้และภูเขาล้มระเนระนาด งามข้างสิงห์ทองหักกระเด็น และมีเลือดไหลนองลงแม่น้ำแดงฝาง ดังนี้

... เจ้าก็นอนคืนกำในตนฝันหลาก ฝันว่าตนท่อนท้าวทงเสือดอกคำ ฝันว่าม้างป่า
ไม้หักมุ่นเป็นกะจวน พุ่มเยอ ฝันว่า พังภูษาเกือแนทะลายม้าง ฝันว่าขึ้นขี้ช้างตัวอาจสิงห์
ทอง ฝันว่า งามสะเดินตกขาดเสียเป็นบัน ฝันว่า ภูธรท้าวลีลาองอาบ ทั้งแม่น้ำแดงเข้มสี
ฝาง แห้แล้ว ฝันว่าจากที่นั่นไปสู่นางคาน สองจอมนางฮ่วมเม็งเผือผั้น แแต่้น เถิงยามล้ำ
กองควแล้วตื่น พระบาทเจ้าฝันฮ้ายฮั้นตอง มักว่า กุจักมรณังเมี้ยนเป็นผีเสียจาก สูแล้ว
กุก็ฝันหลากแห้ เหลือลันต่างหลัง เป็นปะหลาดล้ำข้าเชือกในคิง จึงได้นอนคืนฝันต่างหลัง
เป็นฮ้าย....

(หน้า ๖๕ - ๖๖)

ความฝันซึ่งเป็นลางบอกเหตุของตัวละครเอกทั้งสามนี้ มีลักษณะที่สื่อแสดงให้เห็นถึงความน่าสะพรึงกลัวที่กำลังจะเกิดขึ้นในชีวิตโดยมากมักเป็นความฝันที่วาทุสตีใหญ่ เช่น แรด เสือ ทำร้ายหรือจับกินหรือฝันว่าสิ่งของสำคัญเช่นงาช้างแตกหักทำลาย ภูเขาป่าไม้ล้มระเนระนาด เป็นต้น ความเชื่อเรื่องฝันนี้เมื่อนำไปประกอบกับลางบอกเหตุอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกันก็จะยิ่งทำให้ทราบชัดเจนว่า จะเกิดเหตุร้ายแก่ตัวละคร ดังเช่นในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อนางวันทองฝันร้ายดังกล่าวแล้วสะดุ้งตกใจตื่นขึ้นมาก็ปรากฏลางบอกเหตุอีกประการหนึ่ง คือ แมงมุมตีกด้วยและหนูทำเสียงกุกกัก ดังนี้

สิ้นฝันครันตื่นตกประหม่า	หวีดผวากอดผ้าสะอื้นไห้
เล่าความบอกผัวด้วยกลัวภัย	ประหลาดใจน้องฝันพรันอุรา
ได้เตียงเสียงหนูก็กุกกัก	แมลงมุ่มหม่อมที่ริมฝา
ยิ่งหวาดหวั่นพรันตัวกลัวมรณา	ตั้งวิญญูณางจะพรากไปจากกาย

(หน้า ๘๕๙)

เมื่อนางเล่าให้ขุนแผนซึ่งเป็นสามีฟังก็ทำให้ขุนแผนถึงกับต้องกอดนางและเบือนหน้าไปซ่อนหน้าตาด้วยความสงสาร เพราะรู้แน่ชัดว่านางวันทองจะต้องตายอย่างแน่นอน ดังนี้

ครว้นั้นขุนแผนแสนสนิท	ฟังความตามนิมิตก็ใจหาย
ครั้งนั้นน่าจะมีอันตราาย	ฝันร้ายสาหัสตัดตำรา

พิเคราะห์ดูทั้งยามอัฏฐกาล
มีรู้ที่จะแถลงแจ้งกิจจา

ก็บันดาลฤทธิ์แรงเป็นหนักหนา
กอดเมียบินหน้าน้ำตากระเด็น
(หน้า ๘๕๙)

ในเรื่องเงาะปากก็เช่นเดียวกัน นอกจากฝันร้ายที่เกิดขึ้นกับชมพูมาแล้ว รุ่งเช้าขณะที่ชมพูจะออกจากถ้ำไปก็เกิดลางบอกเหตุอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน คืออาการขนลุก และการที่กระบอกใส่ลูกดอกที่ชมพูคาดไว้ที่เอวนั้นขาดหลุดออกมา และลูกศรกระจัดกระจาย ดังนี้

ครั้นออกมานอกคูหา
มันนี่คูชีวิตที่คาดไว้
สะดุ้งจิตคิดเห็นเชียววิบัติ
อึดอันดวงกมลกระวนกระวาย

ให้สยองโลมาเร่งหม่นไหม้
ก็ขาดตกลงไปลู่กระจาย
นีกกลัวเซม้งัดทั้งหลาย
เป็นลางร้ายนีกประหลาดอนาถใจ
(หน้า ๑๐๑)

ลางบอกเหตุที่แน่ชัดว่าชมพูจะต้องตายเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อนางล่าหับเดินออกมานอกถ้ำเพื่อตามหาชมพู คือ อาการผิดปกติ ไม่มีเสียงนกร้อง ดอกไม้แสดงอาการร่วงโรยเหี่ยวเฉา ลมที่เคยพัดก็สงบเงียบ แม้แต่ใบไม้ก็ไม่ไหวติง และที่ชัดเจนกว่านั้นก็คือการเห็นเหยี่ยวลงมาตีกันที่ริมหาด และมีงูพิษเลื้อยผ่านหน้า ดังนี้

เดินทางกลางไพรใจระทึก
สัดเงียบเยียบเย็นเช่นราตรี
บุปผามาลีที่เคยบาน
ให้ร้อนอ้าวผ่าวปลาบวาทรวง
มานุคลงตีกันริมหาด
เป็นลางนางยี่หวาดวิญญูณ์

ไม่วายนีกขุนซ้องหมองศรี
ปักชีชบเขาเข้ารักรวง
ก็บันดาลลมโชนโรยร่วง
เหงาง่วงหนักหลังนัยนา
งูพิษเลื้อยผาดผ่านหน้า
แข็งใจลีลาคลาไคล
(หน้า ๑๐๙)

ลางร้ายต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าตัวละครเอกจะต้องถึงแก่ชีวิตในเวลาต่อมาโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง ซึ่งตรงกับความรู้สึกที่มีอยู่ในสังคมไทยนั่นเอง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอสรุปได้ว่า ในสังคมไทยมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความตาย ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม วิทยุญาณ ชาตภพและการเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ รวมถึงความเชื่อในเรื่องของโชคชะตาและลางสังหรณ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในแง่ที่แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ว่าส่วนหนึ่งได้ถูกกำหนดมาแล้วจากกรรมที่กระทำมาตั้งแต่ชาติปางก่อน ส่งผลให้ดวงวิทยุญาณนั้นต้องเวียนว่ายตายเกิดชดใช้กรรมในชาติภพต่อ ๆ มา โดยอาจจะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ หรือเกิดในภูมิสวรรค์ หรือชดใช้เวรกรรมในนรก ซึ่งในส่วนของการเกิดมาเป็นมนุษย์เมื่อชะตาชีวิตได้ถูกกำหนดมาอย่างแน่นอนแล้ว หากถึงเวลาที่หมดอายุในโลกมนุษย์ก็จะมีลางบอกเหตุให้ทราบล่วงหน้า

วรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกปรากฏภาพความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตายในสังคมไทยอย่างชัดเจน ทุกเรื่องเน้นย้ำในเรื่องของผลของกรรมที่ตัวละครเอกได้กระทำไว้ตั้งแต่ชาติก่อน ซึ่งส่งผลให้ในชาติปัจจุบันตัวละครเหล่านี้ต้องเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมในโลกมนุษย์ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ตามผลของกรรมที่เคยได้กระทำมา เช่น กรรมที่เคยกระทำไว้ ส่งผลให้ตัวละครเอกต้องเดินทางพลัดบ้านพลัดเมืองไปจนถึงเสียชีวิต หรือ ตัวละครบางตัวต้องฆ่าตัวตายเนื่องจากในชาติที่แล้ว ๆ มาเคยทำให้ผู้อื่นต้องฆ่าตัวตาย ซึ่งเมื่อตัวละครเอกเหล่านี้ได้ชดใช้กรรมที่ได้กระทำต่อผู้อื่นจนหมดสิ้น หรือหมดเวรกรรมที่ได้เคยก่อไว้แล้ว ก็จะต้องตายจากโลกนี้ไปด้วยวิธีต่าง ๆ กันไป ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าตัวตาย ถูกผู้อื่นฆ่า หรือทุกข์ระทมใจจนตาย

เป็นที่น่าสังเกตว่าในกลุ่มวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกโดยเฉพาะวรรณคดีในภาคอีสานทั้งสามเรื่องได้มีการเน้นย้ำคำสอนในเรื่องของการผูกเวร ว่าไม่พึงผูกเวรต่อผู้หนึ่งผู้ใดเพราะจะทำให้ต้องตายชดใช้เวรกรรมกันไปช้านานกว่าจะสิ้นสุด นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ก็ได้เน้นย้ำและให้น้ำหนักการกระทำต่าง ๆ ของตัวละครว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีตชาติ วรรณคดีกลุ่มนี้ยังแสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องที่ชีวิตถูกกำหนดมาแล้วจากกรรมและผลของกรรมที่กระทำ ดังนั้น เมื่อตัวละครเอกจะต้องตายไปก็จะปรากฏการแสดงถึงความเชื่อในเรื่องของลางสังหรณ์และลางบอกเหตุร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนการตายด้วย ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการตายของตัวละครเอกในวรรณคดีไทยจึงสะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับความตายที่มีอยู่ในสังคมไทยโดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง

๔.๓ ความคิดความเชื่อและความหมายของการตาย

จากการศึกษาถึงความคิดความเชื่อที่เกี่ยวกับการตายในสังคมไทยและในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอก ทำให้สามารถสรุปได้ว่า ความหมายโดยทั่ว ๆ ของการตายที่หมายถึงการสิ้นสุดชีวิตหรือสิ้นสุดจากสภาพความเป็นมนุษย์เป็นเพียงความหมายแคบ ๆ เท่านั้น เพราะความตายในวรรณคดีไทยที่ศึกษา

นอกจากจะหมายถึงการสิ้นชีวิตแล้วยังเกี่ยวข้องกับความคิดความเชื่อทั้งก่อนและหลังความตายอีกด้วย ซึ่งทำให้ความหมายของการตายขยายกว้างออกไปรวมถึงการสิ้นสุดของกรรมที่ได้กระทำมา และการผ่านเข้าไปสู่สภาพที่ดีขึ้นและความสมหวังรออยู่ นอกจากนี้ความตายของตัวละครเอกบางตัวยังมีความหมายถึงการพิสูจน์ความรักที่แท้จริงของตัวละครอีกด้วย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในสังคมไทยโดยทั่วไปมีความเชื่อเรื่องกรรมที่หมายถึงการกระทำในทางร้ายที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่ชาติปางก่อน ทำให้ในชาติปัจจุบันต้องมารับผลแห่งกรรมนั้น และต้องชดใช้กรรมเวรให้หมดจึงจะพบกับความสุข เช่นเดียวกับในวรรณคดีที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกเมื่อตัวละครเชื่อดังนี้แล้วจึงก้มหน้าก้มตาได้รับผลแห่งกรรม เมื่อถึงที่สุดแล้วทำให้ตัวละครบางตัวเลือกที่จะตายเพื่อให้พ้นไปจากกรรมเวรที่ได้กระทำมาทั้งหมด เช่นการตัดสินใจที่จะฆ่าตัวตายของนางอ้วในเรื่องชูลุนางอ้วเพื่อให้ดวงวิญญาณของตนบริสุทธิ์หายบาป และได้พบกับความสุขในชาติหน้า หรือในกรณีของตัวละครอื่นที่หมดหวังในเรื่องความรักในชาตินี้แล้ว ก็คิดว่าเป็นเพราะเวรกรรมของตน และมุ่งมั่นตั้งจิตอธิษฐานที่จะให้ตนเองได้พบความสุขในชาติต่อไป เช่น คำอธิษฐานของนางอมราและพระภิกษุก่อนตาย เช่นเดียวกับนางเมรี ที่คิดว่าแม้ในชาตินี้กรรมทำให้ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับพระรถได้ ชาติหน้าก็ยังหวังที่จะได้ไปเกิดร่วมกันต่อไป หากความเชื่อเช่นนี้ไม่ปรากฏในคำพูดและการกระทำของตัวละครเอกเอง ก็จะปรากฏในความเชื่อของตัวละครที่อยู่แวดล้อม เช่นในกรณีการตายของนางวันทอง ตัวละครอื่น ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ทุกคนสามารถทำได้ว่า เป็นเพราะเวรกรรมของนางวันทองเองที่ต้องตาย และยังปรากฏอีกว่าเมื่อตายไปแล้วนางวันทองต้องไปเกิดเป็นเปรตเพราะยังชดใช้กรรมไม่หมด ทำให้เวลาตายดวงจิตไม่สงบ เป็นต้น

ความหมายของความตายที่ปรากฏในวรรณคดีอีกลักษณะหนึ่งจะเกี่ยวเนื่องกับเรื่องของกรรมที่ติดตัวกรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ ความตายเป็นการผ่านเข้าไปสู่ชีวิตในภพภูมิที่ดีขึ้นและจะได้อยู่ร่วมกับคนที่ตนรักต่อไป ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกนั้น ตัวละครเอกจะต้องพบกับความไม่สมหวังในเรื่องความรักอย่างทุกข์ทรมานเพื่อชดใช้กรรมที่เคยทำมาให้หมดสิ้นไป ความตายของตัวละครเอกเหล่านี้จึงหมายถึงการหลุดพ้นจากสภาพความทุกข์ดังกล่าวเพื่อผ่านไปสู่ชีวิตที่ดีและมีความสุขมากยิ่งขึ้นภายหลังการตาย ซึ่งมักพบว่าตัวละครในวรรณคดีที่มีการกล่าวถึงชีวิตหลังความตายจะได้ไปเกิดบนสวรรค์พร้อมกับคู่ของตน เช่น ชูลุนางอ้ว อolongเจ้าสามลอล ในขณะที่หากยังไม่ได้กล่าวถึงชีวิตหลังความตาย ก็จะพบว่ามีอธิษฐานถึงชาติหน้าอย่างมีความหวังว่าจะได้อยู่ร่วมกัน เช่นในเรื่องพระรถเมรี ลิลิตพระลอ โคลงอมรา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม วรรณคดีบางเรื่องก็แสดงให้เห็นว่าความตายเป็นจุดผ่านของชีวิตไปสู่สภาพอื่นซึ่งไม่ได้สงบสุขและสมหวังด้วยเช่นกัน ได้แก่ เรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งภายหลังจากการตาย นางวันทองต้องไปเกิดเป็นเปรต เพราะดวงจิตก่อนตายไม่สงบ และยังเข้ามามีบทบาทในการห้ามทัพของลูกที่จะไปต่อสู้กับพ่ออีกด้วย เช่นเดียวกับเรื่องผาแดงนางไอ่ ซึ่งผาแดงตั้งใจจะตายเพื่อไปแย่งชิงเอาดวงวิญญาณของนางไอ่คืนมา

จากพวกนาค เมื่อตายไปก็ไปเกิดเป็นหัวหน้าพวกผีที่นำทัพไปรบกับพวกนาคจนทำให้เกิดความวุ่นวายและพระอินทร์ต้องลงมาห้ามทัพ

นอกจากนี้เมื่อเราเชื่อถือในเรื่องของกรรม คือผลกรรมที่ทำให้มนุษย์ต้องเกิดมาเพื่อชดใช้แล้ว จะเห็นได้ว่าในวรรณคดีไทยที่ปรากฏการตายของตัวละครเอกได้แสดงให้เห็นว่า การตายของมนุษย์ทุกคนได้ถูกกำหนดไว้ก่อนแล้วว่าจะต้องตายในลักษณะใดบ้าง เช่นในเรื่องชูลุนางอ้ว กล่าวไว้ชัดเจนว่า การที่ชูลูและนางอ้วเคยพรากคู่ของคนอื่นทำให้คนนั้นต้องตายไป เวรกรรมดังกล่าวก็กำหนดให้ชูลูและนางอ้วต้องตายลงในลักษณะเดียวกับที่เคยทำให้คนอื่นตายนั่นเอง หรือในกรณีของนางวันทอง ซึ่งผลกรรมกำหนดมาแล้วจะต้องถูกตัดคอตาย ดังนั้นแม้ว่าพระไวยจะสามารถขอชีวิตของนางจากพระพันวษาได้ ก็ไม่พ้นจะต้องตายอยู่ดี เพราะผลกรรมทำให้เพชรฆาตเห็นกิริยาอินดีที่พระไวยขอชีวิตแม่ได้ เป็นการเร่งให้ประหารชีวิตนางวันทองโดยเร็วนั่นเอง นอกจากนี้ตัวละครจะต้องตายในลักษณะที่ถูกกำหนดมาแล้ว วรรณคดียังได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์ต้องตายตามที่ถูกกำหนดมาโดยไม่มีสิ่งใดสามารถเปลี่ยนแปลงได้ ก่อนถึงกำหนดจะตายก็จะมีลางสังหรณ์เป็นสิ่งที่มาเตือนว่าถึงกำหนดการตายแล้ว ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความฝัน การร้องทักของสัตว์ หรือการนิ่งเงียบของสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวละคร ดังที่ปรากฏในเรื่อง ชุนช้ำขุนแผน และเงาะป่า เป็นต้น

นอกเหนือจากความหมายหลัก ๆ ของการตายที่มีนัยดังได้กล่าวมาแล้วนี้ ตัวละครบางตัวยังได้ใช้ความเที่ยงแท้แน่นอนของการตายเป็นการแสดงให้เห็นถึงความหมายของรักแท้ ลักษณะนี้พบในการตัดสินใจของนางลำหับ ซึ่งตัดสินใจฆ่าตัวตายให้ชมพลาเห็นว่านางรักแต่ชมพลาคนเดียวเท่านั้น ไม่ปรารถนาจะไปอยู่กับชายอื่นใด เช่นเดียวกับการฆ่าตัวตายของสามลอและชูลู ซึ่งเป็นการพิสูจน์ให้ทุก ๆ คนเห็นอย่างชัดเจนว่ารักแต่คู่ของตนจนไม่สามารถจะทนอยู่ต่อไปได้โดยปราศจากคนรัก

ความหมายของการตายซึ่งเป็นความหมายที่กว้างขึ้นโดยมองลึกลงไปกว่าการสิ้นสุดชีวิตของตัวละครเอกเหล่านี้ยังสื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องความตายในสังคมไทยอย่างชัดเจน โดยอาจกล่าวได้ว่า ในสังคมมองว่าความตายที่เกิดขึ้นต้องมีเหตุและปัจจัยมาสนับสนุนให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของผลกรรมและการกระทำของบุคคลซึ่งจะเป็นเครื่องกำหนดให้ชีวิตของคนทั้งก่อนและหลังความตายเป็นไปตามเหตุและปัจจัยดังกล่าว ผู้คนจึงควรสร้างแต่กรรมดีเพื่อจะได้มีความหวังว่าจะมีชีวิตหลังการตายที่สุขสงบอย่างสมบูรณ์